

סיכום שיעורי העיון מדף ב: -ג.

א. הקדמה- סקירת דברי הגמרא בסוגיות הקודמות

הגמ' בדף ב. הסתפקה האם תולדות הנזק שוות לאבות הנזק או שאינן שוות להם. בשיעורים הקודמים ביארנו:

- **שלדעת רש"י** השאלה היא האם כלל יש לחייב על תולדות הנזק.
- **ואילו לדעת הר"ף** השאלה היא האם יש להשוות בין דיני התולדות לדיני האבות [ויתכן שהשאלה היא נקודתית לחצי נזק ונזק שלם והמסתעף מזה (הרב פוברסקי), או שאלה כללית יותר- האם הפטורים השייכים באבות, יהיו שייכים גם בתולדות באותה הצורה (גרי"ז)].

רב פפא השיב שיש מהן כיוצא בהן ויש מהן שאינן כיוצא בהן'.

מכאן ואילך, הגמ' מנסה לברר, ביחס למה אמר רב פפא שהתולדות אינן כמו האבות?

הגמ' בתחילה דנה באב הנזק קרן, ולאחר שדנה במקור לאב הנזק קרן, ובהגדרתו והגדרת תולדותיו, הגיעה הגמ' למסקנה שלא יתכן לומר שתולדות קרן יהיו שונים מאב הנזק, אלא ודאי תולדות קרן כקרן. **כעת, הגמ' מנסה לברר** האם יתכן לומר שמה שאמר רב פפא שהתולדות אינן כאבות, הוא ביחס לאבות הנזק שן ורגל.

ב. תמצות הסוגיא שלפנינו

כפי שציינו, הגמרא כעת נכנסת לעסוק בנזקי שן ורגל בכדי לברר האם תולדותיהם כיוצא בהם.

- ◇ קודם לכן היא מבררת בכלל מנין נלמדו נזקי שן ורגל (כפי שעשתה גם לפני כן בעניין קרן).
- ◀ הגמ' מביאה ברייתא שמבארת שמן הפסוק: " וּשְׁלַח אֶת־בְּעִירָה בְּעִירוֹ וּבְעִיר בְּשַׂדֵּה אֲחֵר מֵיֵטֵב שְׂדֵהוּ וּמֵיֵטֵב כְּרָמוֹ יִשְׁלֹם". יש ללמוד שחייבים על נזקי שן ורגל, וכך הוא הלימוד: מן המילה "ושלח", יש ללמוד שחייבים על נזקי רגל כשם שהפסוק אומר בישעיה "משלחי הרגל השור והחמור".
- ומן הפסוק "ובער" יש ללמוד שחייבים על נזקי שן, כשם שהפסוק אומר ביחס לנבואה על חרבן מלכותו של ירבעם, שמלכותו תתכלה כאשר יבער הגלל עד תומו.
- ◇ הגמ' שואלת מדוע צריך הוכחה לכך שהפסוק "ושלח" מתייחס לאב הנזק רגל. והרי מכוח ההכרח מוכרחים להבין זאת, שהרי לא יתכן שהכוונה לנזק שן, שהרי הוא כבר נאמר בפסוק במילה "ובער" ולא יתכן שהכוונה לאב הנזק קרן שהרי הוא כתוב בפסוק אחר ("כי יגח").

◀ הגמ' עונה שעדיין היינו יכולים לחשוב שאין הכוונה לאב הנזק רגל, אלא לאב הנזק שן, ואע"פ שהוא כבר כתוב במילה "ובער". היה מקום לומר שלא די במילה זו, משום שממנה היה ניתן להבין שיש לחייב רק במציאות שהבהמה יצרה כליון לדבר שנזקה 'מכליא קרנא'. על כך היינו חושבים שצריך פסוק נוסף, וזאת בכדי ללמד אותנו שגם כשהבהמה לא כלתה את הדבר הניזק, עדיין יש חיוב.

ג. הגדרת תולדות שן ורגל ושליטת האפשרות שהתולדות שונות מהאבות

הגמ' ממשיכה להגדיר מהי ההגדרה של אב הנזק שן ואב הנזק רגל. הגמ' מגדירה כי תולדת שן היא חיכוך בכותל וטינוף פירות להנאתה. ומסיקה הגמ' שלא יתכן שהתולדה תהיה שונה מהאב משום שאף בתולדה יש הנאה להזיקה וזהו ממון המזיק ומוטל עליו חובת שמירה. הגמ' ממשיכה לברר מהי תולדת רגל ומגדירה שזהו היזק דרך הילוך, על ידי גופה שערה או חפצים שנמצאים עליה. הגמ' מגדירה שאף לגבי רגל לא ניתן לומר שהתולדה תהיה שונה מהאב, שהרי גם התולדה כמו האב היא היזק מצוי בממון המזיק ומוטל עליו חובת שמירה. זו הסיבה שהגמ' מנסה לומר שדברי רב פפא נכונים ביחס לאב ההיזק בור.. אך זו כבר סוגייה אחרת.

ד. שאלות לדיון

בשיעור ניסינו לברר מהי בדיוק ההגדרה של אב הנזק שן. ולאור כך הצבנו מספר שאלות:

1. למה בכלל יש משמעות לכך שהבהמה נהנית מהנזק, ומדוע זה מה שמגדיר את אב הנזק שן?
 2. האם נזק שן הוא רק במציאות שהבהמה נהנת בפועל ממה שהיא הזיקה, או שמה שמשנה לנו הוא שהיא עשתה את הנזק בשביל להנות (מניע או תוצאה)?
 3. האם למעשה יש בכלל הבדל בין שן לרגל או שלמעשה יש להם את אותם הדינים, ורק בגלל שיש שוני מציאותי ביניהם היה צריך ב' פסוקים בשביל שנדע שחייבים בב' המקרים?
- (שאלה זו משמעותית גם בשביל להבין אם יש משמעות להלכה לשאלה 2 (מה מוגדר הנאה) או שלמעשה אין לה משמעות משום שגם אם אין הנאה, בכל מקרה יהיה חיוב בגלל שזה יהיה נזק של רגל)

תשובה לשאלה הראשונה- מדוע יש משמעות לכך שיש הנאה להיזק?

כפי שהזכרנו לעיל, מבואר בגמ' שהגדרת אב הנזק 'שן' היא יש הנאה להיזק. בשיעור שאלנו- מדוע יש משמעות לכך שהבהמה נהנית מהנזק? לכאורה כל מה שאמור לעניין אותנו זה מידת אחריותו של בעל הבהמה?

על כך הבאנו ב' אפשרויות לענות:

1. **ההנאה מעידה על השכיחות והרגילות של ההיזק-** לפי הסבר זה אכן, כל מה שמעניין

אותנו זה מידת אחריותו של הבעלים, אלא שכאשר יש הנאה להיזק, הפירוש הוא בעצם שקל לצפות שהבהמה תעשה דבר זה, שהרי זה פעולה שמועילה לה, ולכן מידת האחריות של הבעלים גדולה.

כמו כן, יש גם נקודת פטור בכך שיש הנאה, והיא שזו פעולה לגיטימית של הבהמה, ואנו מוכנים לאפשר שתקרה במרחב הציבורי, ומטילים את האחריות על הניזק להמנע מכך, ולא פעולה חסרת לגיטימיות, שאנו מחייבים עליה גם במרחב הציבורי.

2. **האדם מחוייב לשלם בעקבות הנאת בהמתו-** כאשר יש הנאה, הבעלים צריכים לשלם,

מפני שהם הרוויחו מן הנזק. כלומר אין פה הגדרה רגילה של אדם שהיזק, אלא יש כאן מעין עניין של קונה ומוכר. האדם קיבל תמורה מחבירו וצריך לשלם בעבורה.

בשיעור ביארנו שאין כלל מחלוקת שיש מושג של תשלום בעבור 'הנאה', אך תשלום זה הינו תשלום נמוך יותר מתשלום בעבור ההיזק. תשלום הנאה הוא תשלום רק בעבור מה שנהנתה הבהמה, כלומר מה שנחסך מבעלי הבהמה לשלם בעקבות שהבהמה אכלה, ורק במידה והבהמה ירדה כדרכה והיזקה, אז הבעלים חייב לשלם את כל הנזק ולא רק את ההנאה.

לאור דברים אלו, יש לחדד שכאשר אנו מציעים שהחיוב לשלם על נזק שן הוא בגלל שהייתה הנאה, אין כוונתנו לומר שתשלם רק על ההנאה, אלא הכוונה שכאן היות והייתה הנאה, נוכל להטיל על האדם בעבור תשלום כל הנזק.

תשובה לשאלה השנייה- האם הדגש בהנאה הוא המניע או התוצאה?

בשיעור הסברנו שאם כל ההגדרה של ההנאה היא בשביל להגדיר שזו פעולה רגילה ומצויה, ממילא לא אמור לעניין אותנו אם הבהמה נהנתה או לא. מה שאמור לעניין אותנו היא עשתה את זה בשביל להנות.

אמנם אם הסיבה לחיוב היא בגלל שהבהמה נהנתה והרוויחה מהנזק, הרי ברור שאם בפועל היא לא נהנתה- אין שום הצדקה לחיוב.

בשיעור הראינו שישנה מחלוקת מפורשת בעניין זה:

המחלוקת נסובה סביב דברי הגמ' ממנה עולה שאחת מהאפשרויות של הנאה, היא שהבהמה נתחככה בכותל להנאתה.

□ **בשיטה המקובצת הביא את דברי ר"ח שפירש שהכוונה שהיא עשתה את צואתה על הפירות, ובעצם נהנתה בפעולה זו. 'כי אלולי שעשתה צרכיה על הפירות היתה מצטערת נמצאת שנהנית לפיכך חייב מפני שנהנית'.**

□ **מיד לאחר מכן הביא השיטה המקובצת את שיטת הר"ש משאנץ שחולק על הר"ח, וכך הוא כותב:**

אבל בתוספות שאנץ כתבו וז"ל שרצצה על הפירות להצטנן או לשכב להנאתה. אבל אין לפרש הטילה גללים דאיזו הנאה עשו לה הפירות משאם לא היו שם וכי האי מקרי צורות תולדה דרגל. פ"ב.

כלומר, הר"ח סובר שכל שהבהמה עשתה את פעולת ההיזק בשביל להנות, זה מוגדר כ'הנאה להזיקה' וכאב הנזק 'שן', ואין זה משנה כלל וכלל, שהדבר הניזוק כלל לא נתן לבהמה הנאה. הר"ש משאנץ לא מוכן לקבל זאת, שהרי לדעתו כל המשמעות של 'הנאה להזיקה', הוא שהדבר הניזק יגרום הנאה לבהמה שהזיקה, והיות והבהמה כלל לא נהנתה מהפירות, ודאי שאין זה נחשב הנאה.

א"כ מצאנו מחלוקת ראשונים מפורשת הדנה בשתי השאלות הראשונות ששאלנו

לדעת הר"ח – ההנאה באה רק להעיד על כך שהפעולה נעשתה ממניע רגיל ומצוי וממילא אין זה משנה אם היא נהנתה מהדבר הניזק, וכל מה שמעניין היא מדוע הבהמה עשתה את מה שהיא עשתה.

אמנם לפי הר"ש משאנץ – ההגדרה של הנאה להזיקה, הוא בגלל שהבהמה נהנתה מן הדבר שניזק וממילא עליה לשלם, ולכן רק אם תהנה בפועל, אז זה יוגדר כנזק שן.

תשובה לשאלה שלישית- האם למעשה יש הבדל בין שן לרגל?

כעת נותר לנו לדון בשאלה האחרונה. **האם באמת יש הבדל למעשה בין שן לרגל?**

שאלה זו חשובה מפני שאם אין הבדל, אז לכאורה אין כל כך משמעות לשאלה האם ההנאה היא ממניע או בתוצאה, משום שגם אם לא תהיה כלל הנאה לבהמה, הבעלים יהיה חייב משום שזו דרכה של הבהמה, ולכן זה יחשב כנזק רגל.

התשובה לכך היא שנראה שבאמת לפי ההבנה הפשוטה, וגם כנראה רוב שיטות הראשונים, אין השלכה הלכתית לשאלות ששאלנו כאן, משום שבפועל אבות הנזק 'שן ורגל', הם זהים בדינים שלהם.

אמנם מצאנו אפשרות בראשונים שלפיה באמת יהיה הבדל גדול בין נזק שן לנזק רגל. אך בשביל להבין את זה אנו נצטרך לחזור לסוגיא שהבאנו בהתחלה – 'סוגיית מכליא קרנא', סוגיית זו עוסקת בשאלה, האם החיוב באב הנזק שן, הוא רק במידה והבהמה כילתה לחלוטין את הדבר הניזוק, או לא.

ציינו לעיל שהגמרא שאלה מדוע צריך הוכחה לכך שהפסוק "ושלח" מתייחס לאב הנזק רגל. והרי מכוח ההכרח מוכרחים להבין זאת, שהרי לא יתכן שהכוונה לנזק שן, שהרי הוא כבר נאמר בפסוק במילה "ובער" ולא יתכן שהכוונה לאב הנזק קרן שהרי הוא כתוב בפסוק אחר ("כי יגח").

הגמ' עונה שעדיין היינו יכולים לחשוב שאין הכוונה לאב הנזק רגל, אלא לאב הנזק שן, ואע"פ שהוא כבר כתוב במילה "ובער". היה מקום לומר שלא די במילה זו, משום שממנה היה ניתן להבין שיש לחייב רק במציאות שהבהמה יצרה כליון לדבר שנזקה 'מכליא קרנא'. על כך היינו חושבים שצריך פסוק נוסף, וזאת בכדי ללמד אותנו שגם כשהבהמה לא כלתה את הדבר הניזק, עדיין יש חיוב.

מגמ' זו עולה שיש לחייב למסקנא בהיזק שן, בין במציאות שהיה כליון ובין במציאות שלא היה כליון.

אמנם המאירי מציין לכך שיש לכאורה גמרא שסותרת את ההנחה הזאת.

הגמ' בב"ק כג. מסתפקת האם דבר שנכנס לפיה של בהמה נחשב כחצר ניזק או כחצר המזיק. אם נניח שזה מוגדר כחצר ניזק, יצא שכל שהבהמה אכלה דבר של אחר- אין לחייבה שהרי על נזק שן מחייבים רק ברשות המזיק.

הגמ' שואלת א"כ מהי המציאות בה ניתן לחייב על נזק שן?

על כך עונה הגמ', שהמציאות היא באופן שהבהמה התחככה בכותל להנאה, כלומר וההיזק לא נעשה בתוך הפה.

הגמ' משיבה שלא ניתן לומר כן שהרי ביחס לאב הנזק שן נאמר "ובער" ופירושו כילוי כמבואר בפסוק "כאשר יבער הגלל עד תומו".

לפי הגמרא הזו נראה שגם למסקנא אין חיוב שן אלא אם כן נעשה כילוי גמור.

ולכאורה זה סותר את מסקנת גמרתנו בדף ג.

הראשונים נדרשו לקושיא זו, ונאמרו בעניין זה ג' תירוצים מרכזיים, וכולם מופיעים בתוך דברי של הרב מנחם המאירי וזה לשונו:

וכן חייב על השן בין מכליא קרנא כגון שאכלה פירות וכיוצא בהן בין לא מכליא קרנא כגון שאכלה ערוגה וראויה להצמית.

1. ויש חולקין בזו ממה שאמרו בפרק שני והא בעינן עד תמו וליכא?

2. ואין הכרח בכך שלא הקשה כן אלא למי שהיה אומר שאין השן חייבת באכילה אלא בנתחככה בכותל להנאתה והקשה בחכוכך בכותל היאך אתה מוצא מכליא קרנא אף על פי שאין אתה צריך לכך מכל מקום אי אפשר שלא הוזכר בה חיוב מכליא קרנא.

3. ויש מי שסובר בזה דרך פשרה שאין חיוב בשאין שם מכליא קרנא אלא בשלחה הוא וכן באזלא ממילא אין שם חיוב אלא בשיש מכליא קרנא הא נשתלחה מאליה ואין שם כלוי הקרן פטור...

המאירי מתייחס לסתירה בין הגמ' ומביא ג' אפשרויות להתמודד עם הסתירה.

- **אפשרות אחת**, היא באמת להניח שישנה סתירה, ולהכריע כמו הגמ' בדף כג. ממנה יוצא כי למעשה אין לחייב על נזק שן במידה ולא היה כילוי.
 - **אפשרות שניה**- היא לומר שאין כלל סתירה, ואין בכוונת הגמ' בדף כג. לומר שחייבים על נזק שן רק במציאות שיש כילוי, אלא הכוונה היא שלא יתכן לומר שנזק שן היא יהיה רק באופן שאין כילוי, שהרי בפשטות הפסוק מתאר מציאות של כילוי, ולכן מוכרחים שגם במקרה זה יש חיוב על נזק שן, אך לא דווקא רק במקרה זה.
 - **אפשרות שלישית**- היא לקבל מחד, שמדברי הגמ' בב"ק כג. יוצא שהחיוב על נזק שן הוא רק כשיש כילוי, אך מאידך לקבל גם כן את דברי הגמ' בב"ק ג. ממנה יוצא שחייבים גם כשאין כילוי.
איך זה יכול להיות?
- התשובה היא שבמקרה והבהמה הלכה לבדה והזיקה, אין הבעלים חייב אלא אם כן הבהמה כילתה את הנזק. אך במידה והבעלים הוא זה ששלח אותה להזיק, יש לחייבו גם אם הבהמה לא כילתה את הנזק.

לפי האפשרויות הראשונה והשלישית שהביא המאירי, יוצא שיש השלכה גדולה מאוד להבדל בין היזק רגל להיזק שן, שהרי בנזק רגל חייבים גם כשאין כילוי, ואילו בנזק שן, אין חיוב במידה ולא היה כילוי (לפחות אם לא הבעלים הוא זה ששלח).

הדרך שניתן להבין בב' האפשרויות הללו, הוא שהחיוב על נזק שן, הוא חיוב בגלל שהבהמה ממש נהנתה והכניסה את הדבר הניזק לגופה. ובמקרה זה יש לחייב.

אך סתם כך אין לחייב על נזק שן.

שיטה זו קיצונית יותר, משום שהיא דורשת לא סתם הנאה, אלא הנאה כזו שהניזק יכול ממש לומר למזיק, הנה הנזק שלי התכלה ונמצא ממש בתוך הבהמה שלך, ולכן הדרישה שהוא ישלם גדולה יותר, הגדרה זו מכונה בלשון ארמית 'ממוני גבך' כלומר הכסף שלי ממש נמצא אצלך, ולכן אתה מחויב לשלם עליו.

סיכום:

שאלנו מדוע יש משמעות לכך שהבהמה נהנתה ממה שהזיקה. כמו כן שאלנו האם מספיק שהבהמה תזיק בשביל להנות, או שהיא צריכה להנות בפועל מהדבר הניזק.

לבסוף שאלנו האם זה בכלל משנה אם הייתה הנאה או לא, הרי בכל מקרה אנו נחייב גם אם אין הנאה מדין רגל?

ענינו שהתשובה לשאלה 1-2 היא זהה, והיא שיש באמת ב' אפשרויות להבין מדוע יש משמעות להנאה, וב' אפשרויות אלו ישפיעו על השאלה האם צריך הנאה מהדבר הניזק או שדי במניע של נזק.

לדעת הר"ח ההנאה משמעותית בשביל שפעולה זו תחשב כפעולה שדרך הבהמה לעשות ושהבעלים אמורים לצפות אותה, ולכן אם עשתה צרכים על הדבר שניזק זה מוגדר כהנאה, כי המניע של הפעולה הייתה בשביל שהבהמה תהנה מעשיית צרכיה.

אמנם לדעת הר"ש משאנץ ההנאה משמעותית בשביל לחייב את המזיק שהרי הוא נהנה מן הנזק, ולכן לא די במניע של הנאה, אלא צריך שהבהמה תהנה בפועל מהדבר הניזק. לאחר כל זאת ענינו על השאלה השלישית – האם למעשה זה משנה אם יש הנאה או לא, הרי בלאו הכי נחייב מדין רגל?

על כך ענינו שאכן לפי השיטה הרווחת, אין לשאלה זו משמעות למעשה, אבל כן יהיה לזה משמעות לב' שיטות שמופיעות במאירי. לב' שיטות אלו אף למסקנה, אין לחייב על כל נזק שן, אלא רק במידה והיה כילוי של החפץ, ואנו הסברנו שהכוונה שהנזק ממש נמצא בגופה של הבהמה ולכן יכולה הניזק לומר: 'תשלם לי כי הממון שלי נמצא בתוך בהמתך'. (אמנם לפי אחת מהשיטות במאירי, אם המזיק שלח את הבהמה להזיק, הוא יתחייב גם אם לא היה כילוי, משום שהוא נחשב ממש מזיק בעצם העובדה שהוא שלח את הבהמה להזיק.

הרחבה

הסברנו שלפי ב' שיטות במאירי אין לחייב על נזק שן במידה ואין הנאה בפועל, ויותר מכך שצריך שהבהמה ממש תכלה את הנזק, בשביל שהחוב יהיה על כך שהנזק נמצא ממש בגוף הבהמה. אמנם קשה על כך, שהרי משאר אבות הנזיקים אנו רואים שיש לחייב גם כשאין הנאה, וגם למדנו מנזק רגל שכל הדבר מצוי יש לחייב גם אם אין הנאה מההזיק, א"כ כיצד ניתן לומר שבנזק שן אין חייבים עד שתהיה הנאה ממש של כילוי?

אפשרות אחת ליישב- נזק שיש בו הנאה אינו 'מזיק'

הביאור ראובן נוגע בשאלה דומה עוד בשלב ה'הוא אמינא' של הגמ', והוא שואל מדוע בכלל שנחשוב שאין לחייב כשלא היה כילוי, והרי סוף כל סוף היה דבר שניזוק, ודין פרוטה כדין מאה, וכך הוא עונה: ויש לומר, דשאני שן שלא מכליא קרנא, שבלא קרא היינו אומרים שאינה בכלל השחתה אלא בכלל הנאה ולפיכך אינה נקראת מזיק, דמשמע השחתה, והתורה לא חייבה אלא על מזיק, קמשמע לן..

כלומר מדברי הביאור ראובן ניתן להבין, שיתכן שדווקא הנקודה שהבהמה מזיקה בצורה של הנאה, היא הנקודה שפוטרת אותה מלשלם, משום שבכל שאר הנזיקים שחייבה התורה. מדובר במציאות שכל מתבונן מבחוץ יראה פעולת נזק, ואילו במקרה של אכילה של בהמה, אין כאן פעולת נזק במוצהר, אלא שהיות והבהמה אכלה מדבר שלא שלה, אז זה הזיק את הניזק, ויתכן שעל כך לא חייבה תורה.

ביאור זה יכול להיות מובן רק אם נזכיר לעצמנו, שכלל לא פשוט מסברא שיש לחייב בנזקי ממון שהרי על נזקי גרמא אנו פוטרים, אלא שהתורה חייבה גם על נזקי ממון, ויתכן שזה דווקא על דבר שבמהותו מוגדר כנזק.